

Katolictví v českém literárním vývoji

Martin C. Putna: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, 1 930 stran.

Konečně vychází, po dvanáctileté přestávce, druhý svazek díla M. C. Putny *Česká katolická literatura v kontextech 1918–1945*, volně navazující na předchozí monografii *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. I když je zde jasná a zvýrazněná kontinuita, v tomto svazku se Putna víceméně distancuje od striktně vymezeného pojmu *katolická literatura* a do svého zkoumání zahrnuje také osobnosti a komunity, jež „přímo nepatří do katolického milie, ale jsou mu – dočasně nebo trvale esteticky nebo politicky, literárně nebo lidsky – blízký“. Tak jako v předchozím svazku i zde je časové vymezení často překračováno, aby byla příslušná osobnost tematicky i lidsky scelena a dovršena. Pod pojem literatury Putna posléze začleňuje nejen tzv. krásnou literaturu, ale i kulturněhistorickou, politickou a teologickou publicistiku, v níž je, podle jeho soudu, zosobněn duchovní profil katolického literárního milie. Literární texty nejsou v Putnově pohledu primárně nositeli estetického významu, ale mají důležitou funkci pro poznání dobové mentality a kulturně-politických souvislostí. Nemáme před sebou tedy klasickou literárněhistorickou monografii, ale práci spíše kulturněhistorickou.

Tato úvodní charakteristika nemůže a nechce postihnout celek Putnovy práce, jež je svým doslova olbřímým rozsahem dílem svrchovaně syntetickým, jehož hlavním cílem není nic menšího než shrnutí, utřídění a kritické zhodnocení celé jedné rozsáhlé literární oblasti. A M. C. Putna do ní vstupuje vyzbrojen znalostmi značného množství faktů, ale také se svou osobitou interpretační originalitou, přehodnocující mnohé z uznávaných hodnot. Tak jako v předchozím dílu i zde Putna zasazuje literární dění do rozsáhlého kulturněhistorického a politického kontextu a znovu se v něm snaží specifikovat a definovat linii literatury katolické. Je možné vnímat katolicitu jako estetické kritérium, jímž lze poměřovat hodnotu literárního díla, nebo je katolictví pouhou ideovou intencí, danou autorovou příslušností ke katolické církvi? – klade si otázku M. C. Putna. V předchozím svazku zdůrazňoval, že je pro něho podstatným „východiskem subjektivní prožitek a nikoli objektivně z vnějšku přicházející nauka“; v současné práci je tento existenciální rozměr náboženské víry ještě zvýrazněn. U řady osobností, s nimiž se setkáváme, je pojata katolictví spíše jako „příznak, nikoli podstata“ či se zde mluví obecně o spiritualitě, proto zde nalzáme konfesně tak odlišné představitele, jako byli J. L. Hromádka, K. Rádl či J. Langer nebo J. Orten.

Bezmála dvě stě úvodních stran je věnováno pohledu na katolickou literaturu v evropsko-americkém prostoru, na různé modely náboženského a společenského vývoje v Evropě i USA, v souvislosti s českou katolickou literaturou je přirozeně věnována největší pozornost literatuře francouzské, jejíž prvo-

řadá iniciativnost je díky staroříšskému vyzářování nezpochybnitelná (L. Bloy, G. Bernanos, J. Maritain, francouzští regionalisté ad.). Nelze pominout ani významný vliv anglické literatury (především G. K. Chestertona) i literatury z německé jazykové oblasti a další iniciativy vymezující evropskou katolickou literaturu. Až v encyklopedickém přehledu tvůrců této orientace nechybí snad nikdo významný, kdo mohl mít vliv na tuto oblast literatury.

Českou katolickou literaturu po roce 1918 Putna nemohl zkoumat bez zevrubného pohledu na poválečnou situaci, kdy se zhroutily mnohé z pilířů soudobé společnosti a ztráta tradičních hodnot vytvářela axiologické vakuum, do něhož nevstupovala duchovnost jako katarzní důsledek prožitých válečných útrap, ale mnohem spíše revoluční odvrát od všeho minulého. V českém poválečném kontextu, v němž bylo katolictví tvrdě poznamenáno cejchem „austrokatolicismu“, probíhal posléze „kulturní boj“, do něž se zkoncentrovala veškerá nenávisť vůči katolické církvi jako ztělesnitelce všeho „nečeského“ a „nepokrokového“. Katolická literatura, dosud omezená povětšinou na lidovýchovnou činnost, nepřinášela nic umělecky přínosného; aktivity Katolické moderny mizely do ztracena a staroříšská iniciativa J. Floriana byla oceňována jen velmi omezenou intelektuální minoritou. Pouze několika solitérům Demlova a Reynkova typu se tato poválečná atmosféra promítla do jejich umělecké senzibility, ovlivňujíc ji směrem k apokalyptickému expresionismu. A také Jaroslava Durycha, osobnost již literárně respektovanou, přivedla k napsání letáku *Výstražné slovo k českým básníkům* (jaro 1919). Veškerým těmto aktivitám, jejichž emblémem bylo stržení mariánského sloupu v roce 1918, věnoval Putna značnou pozornost, vědom si toho, že právě z těchto konfrontačních střetů vyrostla budoucí katolická literatura. „Odpad od Říma“, vznik Církve československé, Masarykovo pojetí humanity, Peroutkův a Čapkův liberalismus, politická projekce katolictví v Československé straně lidové – to jsou ty nejzákladnější milníky prostoru, v němž se vytvářela nová podoba české katolické literatury. Její vývoj byl kompatibilní s vývojem politicko-kulturním – od „kulturního boje“ k stále větší harmonii vztahů –, tuto souvislost Putna nepřestává zdůrazňovat (1920 navazuje ČSR diplomatické vztahy s Vatikánem; 1929 celonárodní oslavy svatováclavského milénia; v témže roce obdržel J. Durych státní cenu za román *Bloudění*; 1935 velkolepý celostátní katolický sjezd a v témže roce podpora katolických stran při volbě E. Beneše prezidentem). To vše je in nuce přítomné v díle Jaroslava Durycha, jemuž věnoval Putna nejrozsáhlejší kapitolu své práce. (Je to nepatrně přepracovaná jeho monografie *Jaroslav Durych* [Praha 2003]).

Jaroslav Durych, magnus parens české katolické literatury, představuje svým dílem, zejména neobyčejně rozsáhlou publicistikou, jakousi matici vztahů mezi katolickou intelektualitou a prvorepublikovou realitou. Vztah katolicismu k liberalismu a komunismu, postoj k T. G. Masarykovi a neustálá konfrontace se světem Karla Čapka a Ferdinanda Peroutky, odlišný pohled na španělskou občanskou válku a přitakávání k pekařovské rehabilitaci českého

baroka – to vše je v nejrůznějších variantách zpřítomněno v Durychově tvorbě. Zároveň je zde zřetelně čitelný odpor vůči politickému klerikalismu i proti dogmatickému vnímání umělecké tvorby, aniž je zpochybňováno církevní magisterium. Všechna velká témata evropské katolické literatury i katolického myšlení – od estetických názorů na moderní umění, sociální otázku i reformu liberální demokracie – jsou víceméně obsažena v Durychově díle; jeho osobnost je zřetelným průsečíkem většiny střetů mezi katolicismem a liberalismem, proto mu zcela oprávněně věnoval Putna takovou pozornost. Jeho durychovský portrét také patří k interpretačním vrcholům celé práce.

V souvislosti s výraznou profilací J. Durycha v čele české katolické literatury otevírá M. C. Putna i problém laicizace katolické literatury a jisté konfliktnosti mezi kněžskou, zejména řádovou, kulturní elitou a mezi katolickými umělci-laiky. M. Putna se zahleděl kriticky zejména na olomoucké dominikánské centrum, patřící v meziválečném Československu k nejvýznamnějším střediskům katolického intelektuálního života. Zde vycházela řada časopisů (*Na hlubinu, Filosofický časopis, Výhledy*) a v nakladatelství Krystal byla publikována nejen díla scholastické a patristické provenience, ale i díla Čepova, Durychova, Demlova a Kalistova. K nejvýznamnějším vydavatelským činům z dominikánské ediční dílny patřil překlad *Summy* Tomáše Akvinského (1932–1940, mj. jedním z překladatelů byl i J. Durych) a *Spisy sv. Jana z Kříže* (1940–1947). K zakladatelským osobnostem tohoto okruhu patřili J. S. Braitovský, M. Habáň, R. Dacík, D. Pecka ad., jež Putna portrétuje s ironickým nadhledem jako typické představitele předkoncilního katolického dogmatismu. Je jisté, že dominikány propagovaný tomismus neovlivnil podstatně katolický literární život a zviditelnili se bohužel zejména spory o estetické svrchovanosti a autonomii uměleckého díla, jak to reprezentoval především spor o uměleckou hodnotu románu *Kámen a bolest* Karla Schulze. Může-li nám dnes úvaha o estetické svrchovanosti uměleckého díla připadat poněkud anachronická a v jistém směru i připomínat totalizující tendence z nedávné minulosti, neměl by tento braitovsko-dacíkovský dogmatismus překrývat pozitivní přínos olomouckého dominikánského centra pro katolický literární život. I přes názorové pnutí a odlišné postoje poskytovali dominikáni publikační možnosti řadě katolických spisovatelů (J. Durych, J. Deml, O. Králík, J. Čep, K. Bochořák ad.), aniž byly tyto osobnosti v souladu s oním dogmatickým pohledem (jedním ze zásadních odpůrců tohoto pohledu byl J. Čep, a přesto mu v dominikánské edici Krystal vyšla kniha esejí *Rozptýlené paprsky*). Revue *Výhledy* (1939–1941, redaktori J. S. Braitovský a R. Dacík) byla v této době hlavní publikační tribunou Oldřicha Králíka (vyšly zde mj. jeho studie březinovské, čapkovské ad.), publikoval zde A. Skoumal, Z. Šmíd ad., a tak se mi jeví poněkud nepochopitelné Putnovo odmítavé gesto, odsouvající *Výhledy* mimo hodnotící spektrum s poukazem na fakt, že nejsou „specificky dominikánské“ („Výhledy nicméně mohou být ponechány stranou podrobnější analýzy, neboť v nich nenacházíme nic specificky dominikánského“ [s. 468]). Domnívám se, že Putnův vyhocený kriticismus vůči S. Braitovi a spol. není

dvakrát spravedlivý k dominikánským nakladatelským a organizačním aktivitám.

Uvažujeme-li o míře Putnovy kritičnosti vůči dominikánským aktivitám, neměli bychom také přehlédnout jeden závažný fakt: už v předchozím dílu své práce se Putna vyjadřoval poměrně kriticky k postavě Josefa Florianiana. Putnův odstup od veškeré jeho činnosti, zřetelný v prvním dílu práce, se nyní změnil de facto v nepřítomnost Florianova vlivu na katolickou literaturu. M. C. Putna umístil hlavní význam Florianova Dobrého díla jako „kulturní velmoci“ především do etapy vymezené vydáváním sborníků *Nova et vetera*; tato edice skončila v roce 1922. A od té doby, podle Putny, jako by Florianova vydavatelská činnost ztratila svou emanační schopnost v katolickém kulturním a literárním prostoru, navzdory tomu, že v Dobrém díle vyšly první české překlady G. Bernanose, G. Papiniho, A. Remizova, R. Guardiniho, G. Marcela a celé řady dalších výrazných osobností. Iniciativnost Florianova vlivu díky překladům z německé a rakouské poezie při zrodu expresionistického impulsu v české literatuře je neoddiskutovatelná, stejně tak jako mnohé první doteky s nejnovější francouzskou katolickou literaturou byly velmi často zprostředkovány staroříšskými publikacemi. Často zmiňovaný zájem Halase, Holana či J. Čapka o katolictví byl přechasto iniciován právě setkáním s knihami ze Staré Říše. A tak lze tady jistě vytěsnění Florianových iniciativ z meziválečného katolického diskurzu považovat za jisté interpretační faux pas, za doklad, že má u Putny někdy osobní averze převahu nad hodnotící objektivitou.

Svůj rozsáhlý pohled na českou katolickou literaturu zasadil M. C. Putna do složitě strukturovaného kontextu sociálního, politického i náboženského. Setkáváme se zde se všemi vztahovými peripetiemi, jimiž procházeli čeští katolíci: střety s levicí i nechuť k Šrámkově lidovecké politice a politickým stranám obecně, zkoumání fašistických východisek a nenávisť vůči bezbožnosti nacismu, srůstání integrální nacionality se svatováclavským tradicionalismem, akcentování barokní vertikály jako protipólu liberálního pragmatismu. A to vše se realizovalo v podmínkách liberální demokracie, proti níž stáli katolíci spisovatelé povětšinou v opozici, hledající jakýsi nový společenský konstrukt, odstraňující stávající sociální protiklady. Do tohoto hledačství byli zapojeni bezmála všichni katolíci spisovatelé – počínaje J. Durychem a konče J. Zahradníčkem a R. I. Malým. Putna všechny tyto peripetie podrobně a pečlivě zkoumá (atmosféru druhé republiky, korporativismus, destrukci liberálnědemokratických principů apod.) a dává je do souvislosti s proměnami literárního diskurzu.

M. C. Putna se explicitně hlásí k personalismu, proto se ve své práci metodologicky opírá především o analýzu jednotlivých osobností, z jejichž souhrnu posléze odvozuje ráz doby a podobu soudobé literární reflexe. S encyklopedickou důkladností jsme seznámeni s bezpočtem méně i více významných autorů, v jejichž díle Putna nachází katolicko-spirituální rozměr.

Katolicismus se stal, zejména ve třicátých letech, důležitou součástí konzervativně pojaté národní tradice, proto zde nalézáme obsírný exkurz pekařovský,

osobnostní profil Arne Nováka, Karla Schwarzenberga (J. Středy), Zdeňka Kalisty, Boudana Chudoby (jemuž je věnována až nadměrná pozornost) i Viktora Dyka, liberála bez jakýchkoli náboženských konotací. Stejně tak vztah katolíků k půdě přivedl Putnu k obsáhlému exkurzu do dějin českého regionalismu-ruralismu, jež může být právem vnímán jako jistá součást katolické literatury. Obšírnost jeho pohledu na tento typ literatury, kterou zkoumá daleko přes vymezený časový horizont, je, podle mého soudu, až nadměrná a rozhodně neodpovídá jejich literárněhistorickému významu. Vedle ruralistických klasiků (F. Křelina, J. Knap, J. Čarek, V. Prokůpek ad.) je do katolické literatury zasažen i Ladislav Stehlík, regionalisty bez katolicity, jako autor populární *Země zamyšlené* a zcela mimo dobový kontext zde nalézáme i exilové autory (B. Svatoš, P. Javor ad.).

Autorova personalistická metoda, konkretizující dění literatury na jednotlivých osobnostech, umožnila vznik řadě vynikajících portrétů představitelů katolické literatury. Nejen ti nejvýznamnější z nich, jako byli B. Fučík, M. Dvořák, K. Schwarzenberg, J. Čep, A. Vyskočil, V. Vokolek, J. Strakoš a další, ale i méně známí literáti a kulturní publicisté (L. Jehlička, J. K. Miklík, B. Lifka, B. Štorm, J. Scheinost ad.) získali v Putnových interpretacích, často objevnou naléhavost, upozorňující na jejich nezanedbatelné místo v této literární oblasti. (Monografická studie o J. Durychovi je pak portrétem par excellence.) U Putny je stále viditelná snaha interpretovat portrétovanou osobnost pokud možno nově, pod jeho vlastním osobitým zorným úhlem. Tam, kde má novost jeho pohledu opodstatnění, tam odkrývá u některých autorů nové životopisné i tvůrčí polohy (antické aluze u J. Kostohryze či V. Vokolka, osobnostní vývoj u F. Hrubína). Tam, kde však chce manifestovat novost svého pohledu za každou cenu, tam dochází leckdy k problematičkému posunu. Doslova mě to udeřilo do očí při výkladu díla Bohuslava Reynka. Kde hledal Putna zdůvodnění pro dělení Reynkovy tvorby na tvorbu kanonickou a nekanonickou? Je snad Reynek-expresionista méně autentickým básníkem než Reynek na sklonku života? Ještě podivnější je Putnova hra s pojmem *konverze* – celoživotně hluboce věřící B. Reynek těžko mohl prožívat „hluboké štěstí konvertity“ (s. 994). K čemu měl tento ne už nejmladší básník konvertovat? Pouze se prohluboval a zniterňoval jeho náboženský prožitek, míříc k mystické zámlece, zakrývající tajemství veškerého bytí. Právě tato cesta vedla básníka k výrazovému minimalismu, patrně víc než možná četba čínské poezie. Nad dílem B. Reynka (hledání čínsko-rusko-středověkých paralel) se ukázalo zřetelně ono nebezpečí interpretační originality za každou cenu, která Putnu někdy ohrožuje. Samozřejmě při tak obsáhlém a zevrubném výčtu osobností má autor právo na jistou rozkolísanost pohledu, jak jsme to viděli právě při pohledu na Reynkovu básnickou tvorbu, neměl by však připustit zjevně zkreslující pohled na zkoumanou problematiku. Jestliže je nepřilíží významnému básníku J. Suchánkovi věnována v knize samostatná podkapitola, stejně tak J. Pilařovi za jeho sklony ke katolictví, jednomu z nejvýznamnějších katolických básníků Zdeňku Rotreklovi (během války vy-

dal dvě básnické sbírky) jsou mu věnovány pouhé tři (!) řádky. To je z literárně-historického hlediska jen stěží vysvětlitelné!

Hermeneutika začíná u textů a ptá se po jejich významu. Určité dílo je pak interpretováno jako odpověď na otázky nastolené jistým horizontem očekávání, jímž je v tomto případě katolicismus. A Putna, stejně jako v prvním dílu své práce v exkurzech březinovsko-šaldovských, tento horizont pod jistým vnějším tlakem rozšiřuje a nastoluje pojem *spirituální literatura*. I když si je vědom, že „zdaleka ne každá spirituální literatura je katolická“ (s. 925), hledá prvky spirituality u autorů konfesně nezakotvených, „jejichž vztah k věcem duchovním a náboženským je natolik křehký a natolik intimní, že mu nechťejí a nemohou dát jednoznačnou církevní pečeť“ (s. 932). Na základě této hermeneutické dialektiky, hledající „osobního Boha bez přívlastku“, uvažuje Putna o čtyřech vlnách spirituality v české poezii. S akribidní důkladností stopuje náboženské motivy u básníků nejrůznějšího směřování – od R. Weinerja přes J. Palivce až ke K. Bednářovi a J. Ortenovi, kde leckdy balancuje na hraně mezi neobyčejně široce pojatou spiritualitou a tradičními toposity křesťanské provenience. Nejdůkladněji se přirozeně věnuje i těm básníkům, u nichž náboženské motivy nebyly toliko součástí motivického rejstříku, ale souzněly s jejich existenciálním tázáním (V. Holan, F. Halas, V. Závada, F. Hrubín).

K Putnovu pohledu na spirituální poezii ve válečném období bych dodal poznámku: Holanovy verše „Jenomže sama země praví: bez rzy transcendentály se žádná stavba nedostaví“ jsou ze sbírky *První testament* (1940); v témže roce prohlašuje J. Chaloupecký, že „estetika bez metafyziky je nesmysl“; stejně tak volání K. Bednáře ve *Slovu k mladým* po metafyzické dimenzi i vzepětí katolicity u Hrubínově básnické sbírce *Včelí plást* je spojeno s tragickým rokem 1940. To vše bychom mohli posléze vnímat jako odkaz zdánlivě bezvýchodné situace českého národu tvářící v tvář vítězícím nacistickým armádám. Vstup Ruska do války a proměna válečného dějství měly pak významný vliv na literární tvorbu; J. Grossmann kdesi označil mnohé z příslušníků válečné generace za „samouky socialismu“. Přímo paradigmaticky se to projevilo právě u Františka Hrubína: pouhé dva roky po *Včelím plástu* vzniká básnická skladba *Stalingrad*, kde už je čitelná jeho vize „nové země“, hledící s nadějí k Rusku, jako antiteze Zahradníčkovy „staré země“. Také Hrubínova postava biblického Joba (*Jobova noc* [1945]) je zcela nenáboženskou bilancí básnickovy konfrontace starého a nového světa a můžeme ji interpretovat jako významný doklad bezprostředního působení válečných událostí na proměnu básnické tvorby. Hrubínovský skok od eschatologické naděje ve spásu k naději ve spravedlivý společenský vývoj dokládá jistou dočasnost a povrchnost mnoha spirituálních tendencí v české básnické tvorbě válečného období. O této povrchnosti svědčí i to, že se z odbožštěného světa zla hledají východiska v jakémsi křesťanském humanismu, jehož moralistní idealismus nemá nic společného s opravdovým křesťanským pojetím zla, hříchu a oběti; to je patrné zejména u Kamila Bednáře.

Těchto několik poznámek na okraj nechce v žádném případě relativizovat Putnův pohled na spirituální poezii válečných let. Máme před sebou nesmírně rozsáhlou práci, jaká nemá v naší literárněvědné produkci obdobu, v níž je s encyklopedickou důkladností zaznamenán bezmála každý sebenepatrnější příznak katolicity v českém literárním prostoru. Putna vnímá literaturu přirozeně jako autonomní estetický objekt, ale zároveň jako výraz či odraz určité ideové orientace, v tomto případě katolictví – takový je základní zorný úhel pohledu, s nímž hledí na literaturu. A jeho pohled často přesahuje nejen časový horizont sledovaného období, ale v řadě interakcí se dotýká oblasti filozofické, teologické i politologické, čímž rozhodně přesahuje rámec literárněhistorického diskurzu; spíše bychom mohli tuto knihu žánrově zařadit do oblasti kulturních studií. Díky rozsahu díla a síťce autorského záběru nelze v práci nenalézat místa, kde zvitězila autorova snaha po originalitě nad interpretační přiměřeností či kde jistá nahodilost výběru mohla zkreslit vývojové souvislosti. V žádném případě však nemohou tyto výhrady, k celku práce nepřilíhají podstatně, oslabit význam tohoto díla, v němž Martin C. Putna vytvořil mimořádnou syntetickou práci a shromáždil nepřehledné množství poznatků o jedné nepřilíhají známé oblasti české literatury 20. století. Pro veškeré bádání bude tato kniha nepřekročitelná a neopominutelná.

Jaroslav Med

Hledání „celku“ katolické literatury

Martin C. Putna: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, 1 930 stran.

Vydání předchozí *České katolické literatury v evropském kontextu, 1848–1918* (1,104 kg) se stalo skutečnou událostí nejen pro literárně- a náboženskohistorické kruhy, ale doslova pro celou kulturní veřejnost. Tricetiletý autor ve své habilitační práci rozkryl celou šíři katolické literatury a publicistiky druhé poloviny „dlouhého“ 19. století, nově interpretoval nemnohé známé osobnosti a vynesl na světlo množství pozapomenutých. Především však bravurně zapojil celé „katolické ghetto“, jak jej sám charakterizoval, do koherentního výkladového rámce, který se stal zásadním příspěvkem pro poznání české religiozity a jejich „literárních externalit“ ve sledovaném období. Proti Putnovi tehdy vystoupily také kritické hlasy, znepokojené jeho metodou práce i některými diskutabilními výsledky (nehledě k důvodům osobním, které se při recepci jeho díla také uplatnily), ani jejich nositelé však nemohli zpochybnit zásadní význam Putnovy syntézy. Jejím silou bylo i to, jak dalece překračovala běžný akademický diskurz, byla i angažovaným osobním vyznáním a v plném slova

smyslu - uměleckým dílem. Na jeho pokračování čtenáři museli počkat dlouhých dvanáct let, jež autor vyplnil nejen přípravami, ale i přebohatou publikační činností v jiných směrech (zůstaneme-li jen u písemného díla, [spolu] vydal šestnáct knih a nepočítaně odborných i popularizačních studií).

„Druhý díl“ *České katolické literatury* (1,642 kg) autor formálně koncipoval jako pokračování toho prvního: tomu odpovídá vnější úprava, číslování kapitol a do jisté míry i koncepce a metoda práce. Není to nicméně pravda celá: sám autor přiznává, že s časovým posunem analyzovaného prostoru se v lecčems změnil jeho obsah („bylo by tedy přesnější nazvat souhrn relevantního materiálu »písemnictví katolického milieu« [s. 1 336]), přibýlo „kontextů“ (ke komparativnímu evropskému záběru Spojené státy, ke katolíkům evangelíci, židé a pravoslavní, a v neposlední řadě mnohem podrobnější výklady o proměnách sociálních forem religiozity v české společnosti) a metoda zkoumání se výrazněji odklonila od literární historie k historii kulturní („rozbor vlastních literárních textů není hlavní metodou a už vůbec ne smyslem této práce“ [s. 1 339]). Zestárnuv Putna také zakademičtěl: formálně tak, že přestal brojit proti poznámkovému aparátu (viz ČKL I., s. 721), věcně omezením některých nejprovokativnějších názorů. Jistě, Deml (na kterého se jen odkazuje do prvního dílu) „zůstal“ narcistním nekrofilem, Durych (jehož portrét byl přejat ze samostatné monografie - *Jaroslav Durych*, Praha, Torst 2003) sadomasochistou a Čep depresivním neurotikem (zejm. s. 111-1 103), při výkladu jejich osobností a díla je však těmto stránkám věnována mnohem menší, uměřenější pozornost. Otázku, je-li to „dobře“ či „špatně“, respektive spíše v JAKÉM smyslu jedno či druhé (abychom Putnu parafrázovali i stylově), ponechme na závěr této recenze.

Formálně vzato je *Česká katolická literatura v kontextech* rozdělena na deset nestejně dlouhých kapitol, po nichž následují vymezující epilogomena - fakticky vzato úvod, jehož umístění na počátek knihy bránila autorem zdůrazňovaná souvislost s „prvním dílem“, a na tomto místě mu to zároveň umožnilo „vyhnout se závěru“. Krátký text nicméně stojí za několik komentářů. Autorovo „personalistické“ hledisko, které i jinde považuje za jeden z konstitutivních směrů české literární kritiky, by mělo být pečlivěji metodicky vyargumentováno, stejně jako údajně významný americký kontext evropské a české katolické literatury (zdá se, že Putna zde spíše využil svého amerického badatelského pobytu, aniž by to bylo pro text knihy nezbytně nutné), a tím spíše to platí v případě ukončení zkoumání rokem 1945 (pravda, autorem náležitě překračovaným v případě dalšího vývoje sledovaných osobností). Putna říká, že v období limitované demokracie 1945-1948 sice ještě existovaly kulturní instituce katolického milieu, „jejich situace už je ale jiná, nesvobodná“ a „po roce 1945 nastupuje nová generace, zbržděná válkou“ (s. 1 340) - obojí je jistě pravda, je to ale dostatečné zdůvodnění?

Souvislost řady poválečných katolických autorů s předchozími generacemi, jak je vymezuje Putna, je nesporná (viz M. Drápala [ed.]: *Na ztracené*

varť Západu, Praha, Prostor 2000), byť se změnil celý sociokulturní kontext. Ten se ostatně změnil již za druhé republiky a za protektorátu, také samozřejmě nesvobodně, a to, že autor tyto dvě starší proměny považuje za méně významné, je primárně dáno – v celé knize nepříliš jasně vyřčeným – interpretačním rámcem, z něhož vychází. Putna „fandí“ integrálním katolíkům, vysvětluje a omlouvá jejich pravičáctví a sklony k fašismu (dodejme, že naprosto oprávněně), kvůli tomu však „nevidí“ druhou stranu. Rozbor kontaktů katolického tábora s levicí (s. 811–830; pravicovému táboru byly věnovány s. 535–807) je krátký asi oprávněně (postrádám v něm jen svérázné dílo katolictví oceňujícího marxisty Jaroslava Čecháčka), v knize se však jen marginálně dozvídáme o dobově mnohem početnějším, třebaže snad umělecky a názorově méně výrazném publicistickém táboru lidoveckém (Josef Doležal aj.) a vůbec nic o „hradních“ katolících, protože ti nezapadají do Putnova schématu katolické literatury návazné na Florianův exkluzivismus, byť by se sami k víře hlásili (lidovečtí autoři) nebo byli s církví znovuspojeni alespoň svým pohřbem (Karel Čapek). Za katolíky jsou naopak v duchu integristického pohledu považováni i ti, již jimi „objektivně“ nebo alespoň viditelně nebyli (nejvýrazněji v případě „filokatolických“ Židů, kteří se z různých důvodů nenechali pokřtít). Podobně přes všechny kontexty, které Putna do knihy zavádí, postrádám autora nad jiné významného, který české katolické milieu také ovlivňoval, třebaže leckdy negativně: profesora pražské německé teologické a pak filozofické fakulty, organizátora Katolické akce a později horlivého nacistu (a ještě později komunistu) Eduarda Wintra. Protiněmectví české meziválečné pravice, fašisty nevyjímaje, toto přehlédnutí částečně vysvětluje, ale neomlouvá, zvlášť když Wintra překládal Zdeněk Kalista (*Bernard Bolzano a jeho kruh*, Brno, Moravan 1935). Netvrdím, že autor nemá na takovátto jednostranná vidění nárok, absence jejich explicitního ozřejmení čtenářstvu budíž mu však přičtena k tíži.

První dvě kapitoly Putnovy knihy představují názorový (a literární) vývoj evropského a amerického katolicismu v první polovině 20. století a dramatické změny, jimiž fungování a recepce církve a politického katolicismu prošly v české společnosti. Jde o výklady úvodní a nutně mnohdy zjednodušující, neřkuli jednostranné (zejména v případě první kapitoly), základní schéma katolicismu jako dvojí „čtvrté cesty“ mezi levicí, středem a pravíci (zejm. s. 120n), je však jistě případné. Podobně nelze neocenit výklad o složité situaci římskokatolické církve a jejích politických reprezentací v počátcích první Československé republiky, vystřídaný později „národním smířením“ s barokem a krátkodechým, zvnějšku likvidovaným pokusem o vybudování alternativní „svatováclavské“ státnosti. Relativně lepší pozice, již si katolická autoři udrželi i nadále, obvykle aniž o to sami usilovali, se jim však vymstila v poválečném odsudku – dodejme, že možná leckdy proto, že privilegováni byli také mnozí pozdější kováři komunisté (srov. Z. R. Nešpor: *Ne/náboženské naděje intelektuálů*, Praha, Scriptorium 2009, s. 211–238). Propojování literatury a stranictví při současné absenci **velké** lidovecké literatury za první republiky (s. 192–195)

mi už však přijde přehnané („svoji“ literaturu docela určitě neměli např. národní socialisté, sociálnědemokratická byla z většiny tvořena odpadlíky od komunismu a národní demokraté byli tak výraznými individualitami, že je těžko spojovat), podobně jako tvrzení o tom, že Masarykovo náboženské myšlení je „v podstatě česká varianta unitářství“ (s. 221). V mnohém objektivně a cenně jsou oddíly o intelektuálně významných „konkurentech“ katolického světoobrazu: protestantech, pravoslavných (včetně ruských emigrantů) a židech. Z těch prvních se sluší připomenout literárního historika J. B. Čapka: i přes konfesionální rozdílnost Putna jeho dílo vysoce oceňuje, přičemž současně zdůrazňuje, jak ideová, konfesionální a sociálně- či kulturněhistorická schémata dostala přednost před materií textů a jejich vnitřním rozbořením (s. 268–273). Mám za to, že právě v Čapkovi lze spatřovat nejdůležitějšího jeho vlastního metodického předchůdce, nehledě samozřejmě ke zcela odlišným závěrům jejich práce. Přes nesporná pozitiva zařazení obou úvodních kapitol mám nicméně za to, že autor by udělal lépe, kdyby každou z nich dopracoval do samostatné knihy a nezatěžoval jimi už tak obsáhlý svazek.

Samostatná kapitola, vycházející z dříve publikované knihy, je věnována Jaroslavu Durychovi – v pojetí, které Putna zastává, nepochybně oprávněně. Aby se vyhnul obvinění, že pomíjí „oficiální“ stránku katolické kultury, zařadil za ni spíše popisný exkurs k dílům kněží, řeholních společenství i jinak nezařaditelných aktivních laiků – aniž by cokoli z nich shledal „dostatečně“ významným a pozornostihodným. Na výklad Durycha místo toho logicky navazuje obsáhlá kapitola o pravicové katolické politické publicistice, „reakcionářích“ a jejich ideovém propojení s národní pravicí i fašismem, následovaná již zmiňovanou kratičkou kapitolou o (dlouhodobě) méně početném i významném směru levicovém. V medailonech jednotlivých osobností Putna sleduje vývoj či trvání publicistických názorů a gest formujících (početně skromnou) část katolického společenství první a druhé republiky, respektive i protektorátu – bojovné intelektuály, které namnoze neposlušal nikdo jiný než zase jen intelektuálové. V tom byla síla i slabost české verze „čtvrté cesty“, neboť i to, co by autor rád prezentoval jako její společensky nejvýznamnější výsledek – „objev“ a popularizaci baroka – udělal vlastně někdo jiný: „národní pravičáci“ (chceme-li je tak nazývat) Josef Pekař a Arne Novák a ještě před nimi osobnosti, které sice byly (nebo se později staly) vyznávajícími katolíky, avšak k integristickému táboru je sotva můžeme řadit – Vilém Bitnar, Josef Vašica a Zdeněk Kalista (o druhých dvou autor pojednává v samostatných oddílech poslední kapitoly, první měl samostatný oddíl už v ČKL I.). Rozbor těchto dosebezahleděných „pozdních romantiků“ a jiných excentriků je sám o sobě cenný, jen se nezdá potvrzovat autorovu tezi, že katolická literatura v období první republiky vstoupila do standardní dobové národní kultury. Spíše opak je pravdou, (miniaturní) „katolické ghetto“ trvalo také proto, že to jeho obyvatelům dělalo dobře.

Prvním krokem k literatuře v užším (uměleckém) slova smyslu, je kapitola o ruralismu a regionalismu, nalézající se už za polovicí knihy. Je však opravdu

jen nakročením: Putna napřed zkoumá ideové a publicistické zaštitění těchto směrů, respektive jejich částí souznících s katolicismem, a teprve poté věnuje určitou pozornost příslušným literárním dílům. Zdůrazňuje přitom, že náboženství zůstalo „soukromou věcí“ jednotlivých autorů (s. 836), i to, že ruralismus jako politická ideologie byl vlastně českým specifíkem, souvisejícím s nepravděpodobným nicméně reálným postavením agrárníků coby nejsilnější politické strany v převážně průmyslové zemi. K tomu, co Putna uvádí, by se snad slušelo přidat ještě dvě výrazné „akademické“ aplikace agrárníckého ruralismu: historika Františka Kutnara s jeho studii o lidové religiozitě i články v *Brázdě*, a sociologa Karla Gallu s apoteózou Republikánskou stranou vedeného venkovského „pokroku“; oba (případně další) autoři zůstali Putnovi „neviditelní“ ze stejného důvodu, jako jiní dříve uvedení. Teprve následující dvě kapitoly o spirituální poezii a faktické neúspěšnosti snah o český katolický román jsou literární historií sensu stricto (s. 925–1139; spolu s Durychem a částí ruralistů tedy tvoří celkem jen 28% délky knihy). Jsou autorovou interpretací vesměs známých osobností z hlediska jeho pojetí katolické literatury, výrazem toho, že obojí – spirituální poezie i katolický román – je „nejdříve konceptem, teoretickým požadavkem, s nímž přichází katolicky orientovaná kritika“ (s. 926). I zde se nicméně svrchovaně uplatňuje „personalistická“ premisa, že dílo je neoddělitelné od (náboženských) postojů autora, třebaže někdy neuvědomovaných (!), takže vlastnímu obsahovému, natož formálnímu rozboru textů je věnována jenom dílčí pozornost. Vzhledem k tomu, že značná část literárních historiků jde spíše opačným směrem, lze to jen uvítat jako příjemné ozvláštňení. Nejsa sám literárním vědcem, dovolím si jen upozornit na určitou disproporčnost jednotlivých portrétů – patrnou ostatně v celé knize –, kdy třeba v případě „problematického“ Schulze je (náležitě) věnován značný prostor jeho málo známé starší tvorbě, ale vlastní výklad Schulzova opusu magnum je už jen stručný a dá se říci, že snad až příliš zjednodušující. Teprve tyto dvě kapitoly současně opravňují ke svrchu zmíněnému tvrzení, že katolická literatura se (na čas) stala součástí „normální“ literární kultury a její recepce. Přitom však šlo právě jen o část katolické literatury, jak tomuto termínu rozumí Putna.

Poslední, desátá („devatenáctá“) kapitola shrnuje vše, co se „nevešlo jinak“ a současně to autor nepovažoval za pominutíhodné: literární kritiku a úzce literární časopisy, „barokologii“ a další formy (literární) historiografie, nakladatelské domy s důrazem na „vysokého, ale lidového“ Kunciče, i překladatele Bablera. Jádrem výkladu přitom tvoří první téma, ba vlastně jediná osobnost, jež byla nezařaditelná mezi „sršaté“ politické polemiky a která ostatně dobově nebyla ve svém literárněkritickém rozměru ani příliš rozpoznána (s. 1 171–1 172; nemohla být, protože prakticky nepsala) – Bedřich Fučík. Fučíkův význam nekvěl jen v tom, že byl za tzv. normalizace posledním pamětníkem meziválečné katolické literatury, nýbrž především v tom, že jako ředitel Melantrichu způsobil to, co bylo výše řečeno: vstup katolické (ale i komunistické) literatury do povědomí širší veřejnosti, do „zlatého fondu“ soudobé tvorby. Stalo se tak,

jak Putna trefně připomíná, nejen díky Fučíkově osobnosti, ale také „díky katolíky i komunisty svorně proklínanému kapitalismu“ (s. 1 177), a díky tomu, že Fučík na nakladatelském poli hrál vlastně podobnou úlohu jako integrálními katolíky tolik nenáviděný Šrámek s lidovou stranou ve sféře politické (s. 195). Druhou stranou téže mince ovšem bylo, že ve „Fučíkových“ časopisech i v Melantrichu stály oba proudy, respektive i jejich vnitřní modalitty vedle sebe, k jejich intelektuálnímu, uměleckému, natož (na poli literární kritiky) metodickému ovlivňování prakticky nedocházelo (s. 1 160–1 164). I to bylo, soudím, vedle vnějších příčin důvodem, proč katolický „výstup z ghetta“ trval jen krátce, byťsi byl – namnoze ale opět spíše z vnějších příčin – ještě několikrát během nešťastné druhé poloviny 20. století „zopakován“.

Rozsah analyzovaného materiálu i vlastní knihy může učinit radost „hledáčům chyb“, jichž zákonitě bude nalezeno přehršel. „Putnofobním“ literárním historikům je nechme pro radost, moudří čtenáři si je opraví sami či podle návodu jednotlivých recenzentů, aniž by tím v jejich očích utrpěla hodnota celého díla. Z oblastí svého zájmu bych při tomto vědomí zcela výběrově uvedl následující: boj mezi „rudou“ a „černou“ Francií neskončil za druhé světové války (s. 88), nýbrž až v sedmdesátých letech; David Lodge nevystoupil až v sedmdesátých letech (s. 166 [*Den zkázy v Britském muzeu*, tematizující katolický zákaz antikoncepce, vyšel již v roce 1965]); sjednocení protestanti v letech 1918–1919 nevytvořili Evangelickou církev bratrskou a Evangelickou teologickou fakultu (s. 238n [šlo o Českobratrskou církev evangelickou a Husovu čs. evangelickou fakultu bohosloveckou]); Samuel Verner byl členem Jednoty českobratrské, což ale v meziválečném období neznamenovalo obnovenou Jednotu bratrskou (s. 273), nýbrž svobodnou reformovanou církev, dnešní Církev bratrskou; Chelčický nebyl „Jan“ (s. 847) nýbrž Petr; Rudolf Holinka své *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou* nevydal jako knihu (s. 1 316), nýbrž jako dlouhý článek (*Sborník Filosofické fakulty UKo VI*, 1929, 52 (3), s. 129–307). Mnohé z těchto a dalších lapsů – včetně několika překlepů a pravopisných nedostatků – padají ostatně spíše na vrub jinak výjimečně preciznímu nakladatelství, jehož redaktoři prostě nezvládli rozsah Putnovy psavosti.

Větší nedostatky spatřuji někde úplně jinde: navzdory urputné snaze o pokračování „prvního dílu“ *České katolické literatury* se autorovi skutečně navázání nepodařilo, a to ve dvou směrech. Snaží se sice o „(re)konstrukci celku, [...] podání co možná kompletního obrazu komunity osobností katolického písemnictví, [...] nalezení a pojmenování souvislostí mezi jednotlivými osobnostmi a subkomunitami, [...] postižení dynamiky nejen jednotlivých osobností, ale celých subkomunit a vpsledku celé katolicko-literární komunity v nejšířším slova smyslu“ (s. 1 341–1 342). To se však nedaří jednak pro obrovské množství materiálu, v němž se ústřední linie poněkud ztrácejí, a ve druhé řadě možná proto, že koncept zvolený pro popis situace ve druhé polovině 19. století už prostě není vhodný pro změněnou sociokulturní a politickou situaci následujícího věku. Dobře do něj zapadnou „integrální katolíci“, které autor

ctí i z jiných důvodů, ne však celek české katolické literatury. Můžeme nadto ještě o nějakém „celku“ hovořit, zvláště když by s takovýmto vymezením nesouhlasili ani mnozí (ne-li všichni) protagonisté? Faktickým důsledkem je skutečnost, že předlouhá kniha se rozpadá do většího množství relativně nezávislých nebo ne-nutně-závislých textů, z části ostatně již vydaných samostatně, aniž by kýženou syntézu poskytovala. Mám za to, že by bylo čtenářsky vstřícnější i autorsky odpovědnější rozdělit ji na více samostatných, místy i víc do hloubky probraných partií/knih, přinejmenším na dvě zásadní: (1.) duchovní dějiny českého katolického milie v meziválečném období, jejichž marginální součástí by byla i katolická literatura, ať už vymezená jakkoli; a (2.) rozbor životů a děl katolických básníků a romanopisců na pouze letmo načrtnutém pozadí těchto dějin i dalších, mezinárodních kontextů. Vznikly by tak dvě knihy, které by se délkou mohly blížít „prvnímu dílu“ Putnovy syntézy a každá z nich by přitom byla vnitřně mnohem koherentnější – a čtenářsky zvladatelná. V tuto chvíli nerealizovatelné rozdělení přitom nenavrhují jen tak: Martin C. Putna „vyhrožuje“ sepsáním „třetího dílu“ vedoucího od roku 1945 do současnosti (s. 1 345). Pokračoval-li by přitom dosavadní nelineární nárůst objemu vzhledem k délce zpracovávaného období, kniha by měla 15 340 stran a vážila úctyhodných 18,121 kg (počítáno jen k roku 2010) – věru by již byla doslova „neučitelná“!

Druhá slabina souvisí s tou první: ačkoli autor jistě ví, že nepíše „standardně akademicky“, že je dalekosáhle a chtěně stranický a jeho žánrem není „nehodnotící“ výklad, nýbrž angažovaný esej a polemika, přesto se oproti „mladickému“ „prvnímu dílu“ snažil zdůraznit právě to, k čemuž není dostatečně disponován. V mnoha ohledech se mu to podařilo, a najdou-li se trpěliví čtenáři zvládnouší celý svazek, může je těšit větší nadhled, dokonce určité porozumění, s nímž Putna častuje i (některé) sobě protivně osobnosti, ideje a směry; naopak ubylo vyhocených ironických pasáží a autor i s odsudkem pracuje zdrženlivěji. To však má také druhou stránku: ve snaze zohlednit co možná vše se kniha rozrostla do již naznačených rozměrů, ztratila charakter sevřené syntézy a v neposlední řadě lehkost výkladu – a jeho transcendenci. „Umění básníka spočívá v tom, proniknout nějak skrze tuto všední řeč pouhého informování, umění malíře a sochaře v tom, že musí použít těchto tělesných a smyslových prostředků, aby odhalil něco, co není v prostoru ani ve smyslech“ (J. Chaloupecký: *Evropa a umění*, Praha, Torst 2005, s. 440). Putnova kniha, respektive její „druhý díl“ přestal být uměleckým dílem, stal se „normální“ akademickou publikací. U autora, jako je Martin C. Putna, mi to přijde na škodu, i když si můžeme být téměř jisti, že si svůj ironický (nebo apokalyptický?) škleb „jenom odložil“ a že se k němu v nějakém dalším díle zase vrátí.

Tyto poznámky nebudtež brány jako odsudek, spíše jde o výraz lítosti a zklamání nadějí, které vyvolalo dvanáctileté čekání na dílo, jež se z podstaty věci nemůže opakovat. Syntéza *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945* je jistě podstatným a budoucně nepominutelným příspěvkem k dějinám české literatury, českého myšlení i české společnosti v první polovině 20. století. Stu-

denty bude strašit už svým rozsahem, snad je to přiměje i k tomu, aby ji brali s patričnou vážností. Velká většina toho, co autor shromáždil, za to opravdu stojí – také proto, že vedle klasických literárněhistorických a archivních přístupů k osobnostem a dílům prostudoval mnohem obsáhlejší pramenový materiál, využil orálněhistorických metod i celé řady dalších humanitních a společenskovědních přístupů. Analytická metoda přitom zůstává poněkud zastřená, ale copak lze nějakou opravdovou metodu plně reflektovat a popsat? Budiž dost na tom, že vedla k úctyhodnému dílu.

Zdeněk R. Nešpor

Odkrývání literárních podob otcovství

Marcin Filipowicz, Joanna Królak, Alena Zachová (edd.): *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslonské modely otcovství*. Univerzita Hradec Králové, Gaudeamus 2008. 233 strany.

Zdá se, že diskurz o otcovství je v českém intelektuálním kontextu zatím v plenkách. Výrazně se opožděje za diskurzem o mateřství, které je v pracích překladových i původních mapováno jak v kulturně-historickém kontextu jeho změn a podob, tak i v jeho literárních reflexích a obrazech (např. E. Badinter: *Materská láska. Od 17. století po současnost*, Bratislava, Aspekt 1998, která sice vyšla ve slovenštině, ale je v českém prostředí dostatečně známá; P. Hanáková, L. Heczková, E. Kalivodová (edd.): *V Bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*, Praha, Sociologické nakladatelství 2007). V češtině zatím o otcovství vyšel pouze překlad jungovscky orientované práce italského autora L. Zoji: *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství* (Praha, Prostor 2005); zčásti můžeme do této kategorie zařadit i práci E. Badinterové: *XY. O identitě muže* (Praha, Paseka 2005). V oblasti reflexe literárních podob otcovství je recenzovaná práce prvním rozsáhlejším původním projektem. Tento deficit českého diskurzu o otcovství, který se začal rozvíjet v západních zemích již před třiceti lety a obnáší dnes velkou řadu prací, je zřetelný také v porovnání se situací v Polsku, kde již existují překlady některých základních prací německých a francouzských autorů. Možná i to je vysvětlením početní převahy polských autorů a autorek, kteří se podíleli na vzniku práce *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslonské modely otcovství* jako výsledku společného výzkumného projektu, který realizovali Institut Slawistyki Zachodniej a Południowej Uniwersytetu Warszawskiego a Pedagogická fakulta Univerzity v Hradci Králové.

Jak vyplývá z úvodu, účastníci projektu jsou si kontextu své práce a jejího významu pro českou (nejen) literárněvědnou komunitu vědomi. I když je výzkum obrazů otcovství časově omezen na období od počátku 19. století do